

मृदा भूगोल (Soil Geography)

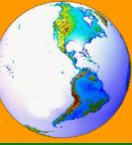
घटक ३. मृदा: वर्गीकरण व वितरण

३.१ मृदेचे उत्पत्तीनुसार वर्गीकरण (Genetic Classification of Soil)

प्रस्तावना :

आंतरविभागीय मृदा (Intrazonal Soil)

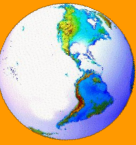
गुणधर्माच्या दृष्टीने या मृदा, विभागीय (zonal) मृदेपेक्षा वेगळ्या व वैशिष्ट्यपूर्ण असतात. यात भूपृष्ठ, प्रवाह, प्रणाली इत्यादी घटकांचा एकावर एक असा (Superimposed) परिणाम झालेला आढळतो. या मृदेचे तीन प्रकार आहेत.

आंतरविभागीय मृदेचे प्रकार

क्षारयुक्त व आम्ली
मृदा

चुनाळ मृदा

दलदली मृदा

i) **क्षारयुक्त व आम्ली मृदा (Saline and Alkaline Soils):** या मृदा मुख्यतः शुष्क व अर्धशुष्क प्रदेशांत विकसित होतात. या सखल प्रदेशांत जेथे भूजल पातळी वर असते, तेथेदेखील निर्माण होतात. यात सोडियम घटक वरच्या थरात जमा होतात. उदा. क्लोराइड, सल्फेट, कार्बोनेट इत्यादी.

वैशिष्ट्ये: १) या मृदांच्या सर्व थरांची गुणवैशिष्ट्ये समान असतात.

२) या मृदांतील मातीचे कण अत्यंत दाट असल्याने, त्यातून पाणी झिरपत नाही.

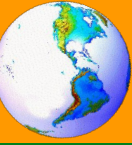
३) या मृदेस काळा रंग आलेला असतो.

ii) **चुनाळ मृदा (Rendina Soils):** समशितोष्ण प्रदेशांत जेथे चुन्याचे दगड असतात, तेथे अशी कॅल्शियमयुक्त मृदा तयार होते. कॅल्शियममुळे ही मृदा पाण्याने संपृक्त (भिजलेली / ओली) असते. या मृदेचा वरचा थर काळा करडा (Black grey), खालचा थर फिकट करडा किंवा पांढुरका (Light grey or white) आणि मधला थर फारसा रंग नसलेला असतो.

iii) **दलदली मृदा (Marsh Soils):** उष्ण व उपोष्ण कटिबंधात भूगर्भातील पाण्याच्या उंच पातळीमुळे अशी मृदा विकसित होते. सेंद्रिय पदार्थ असलेल्या भागांत ही मृदा शेवाळी स्थितीत असते. या मृदेचे साधारणपणे दोन थर असतात. मृदेतील जलामुळे यात B थर नसतो. शिवाय, जमिनीचा विकास खूप कमी असतो. यातील A थराचा रंग काळा गडद असतो. यात ह्युमस व खनिजात वनस्पतीचे न कुजलेले अवशेष असतात. यातील C थर निळसर किंवा हिरवट अथवा रंगीबेरंगी असतो. या मृदेचे थर पाण्याने संपृक्त असतात.

अविभागीय मृदा (Azonal Soils)

मूळ खडकाच्या नैसर्गिक स्थितीचा परिणाम होऊन या मृदा तयार होतात. याचे तीन प्रकार आहेत.

अविभागीय मृदेचे प्रकार

पातळ मृदा

भरड मृदा

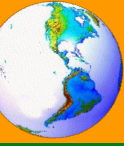
गाळाची मृदा

१) **पातळ मृदा (Litho Soils):** या खूप पातळ असलेल्या मृदा होत. यात दगड असतात. या मुख्यतः पर्वत उतरणीवर तयार होतात की, जेथे मृदा विकसित होप शक्यता नसते.

२) **भरड मृदा (Rego Soils):** यासुद्धा अविकसित मृदा होत. यात खडे व मोठी असते. शेतीच्या दृष्टीने या मृदा उपयुक्त नसतात.

३) **गाळाची मृदा (Alluvial Soils):** नद्यांनी वाहून आणलेल्या मातीमुळे व कणांमुळे या मृदा तयार होतात. जेथे या मृदा असतात, तेथे पुरामुळे नवीन नवीन गाळ असल्याने, या मृदांना विकसित होण्यास वेळ नसतो. या मृदा सखोल व सुपीक असतात. स्पष्ट असे थर नसतात. मात्र, जुन्या गाळाच्या क्षेत्रात यांचे थर विकसित झालेले असतात. या मृदेत प्राकृतिक (Physical) व रासायनिक (Chemical) गुणवैशिष्ट्ये असतात. शुष्क प्रदेशांत या थोड्या आम्ली असतात. यांचा रंग करडा (भुरकट Grey) असतो.

महत्त्व : १) या मृदा खूप सुपीक असतात.

२) यावरील नवीन नवीन गाळाच्या संचयनाने यांची सुपीकता टिकून राहते.

३) शेतीच्या दृष्टीने या उपयुक्त असतात.

४) यात भात, गहू, ऊस इत्यादी पिके उत्तम येतात.